

БЕРЕЖИМО ГОРИНЬ ЯК ПАМ'ЯТКУ ПРИРОДИ

«Звідки тече Горинь, звідки бере початок свій? – запитував у романі «Волинь» Борис Харчук, який народився у селі Лози на Крем'яччині і провів дитинство на її берегах. – Поділ Лозівкою вона плеще широкою річкою. Там, де піднімаються Волинські Татри, із стрімких скель стікають гомінні ручаї. Б'ють в горах живі джерела, б'ють з-під каменя. Гори дихають. Дзвінкі ручаї несуть вологу росам. Древа ховають ручаї від сонця. Тому й не міліють потоки. Горинь збирає їх, всмоктуює в себе. Ні вона без них, ні вони без неї жити не можуть. І поки стікають гори в своїй суворій красі, вони дихають живими джерелами, і Горинь ніколи не зміліє, не обсилиться її зелені береги і не затягнуться мулою».

І справді, кому з нас не цікаво гляннути своїми очима на те джерело, де бере початок річка Горинь? Тож відвідаймо Крем'янецьку височину. Місця тут наддивовижну поетичні, недаремно здавна називаються «Волинською Швейцарією». Чудові схили в зеленішому лісовому мереживі, барвисті пейзажні панорами – ніби готові кадри фільму про красу землі. І ось, нарешті, село Волиця під Почавом. Зупиняємося за містком, під яким б'ються в'юний струмочок. Проходимо впродовж нього метрів сто п'ятдесят – і от воно, дбайливо обкране джерело-журиння, звідки випливає Горинь. Можна стати на камінь, зачерпнути воду пригорщю і пити, дивлячись, як невтомно фонтанують з глибини кілька пружинистих живчиків.

І як тут не згадати вірш «Початок» Миколи Федунчи – поета, який родом з-над верхньої Горині!

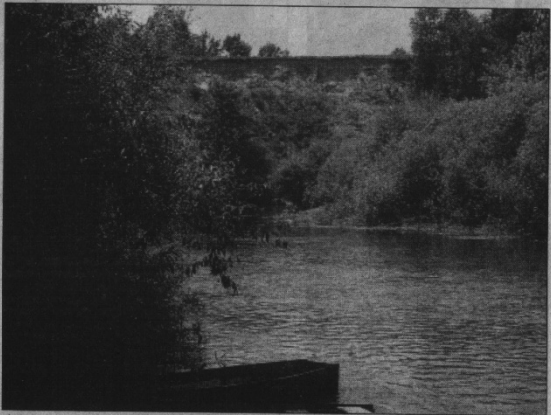
*Живє при вербичці і заростає
Криничка – твоє джерело.
Тут всі вмовчальють їй і твоє
Із приплиском плівачки на гою –
Ти тут починаєшся, Горинь, –
З глибини водоїб постас.
І зордістю, й зорем озорене
Русло виводить твоє.
Примчалося дня Великоднього
Сюди їде з пасками село.
І, словенне Духу Господнього,
Святково брилнить джерело.
Живи! Нехай буде все зліпне*

численні фрагменти гончарної і ліпної кераміки, рибальські знаряддя.

Назву річки у селі Волиця пов'язують зі словом «гора». Про її походження є кілька гіпотез. Одні пов'язували її з готським «гаруніо» (повінь), інші з південнослов'янським (іллірським) «геріні» (джерело). Наймовірніше вона могла розвинути від староруського слова «горина» (гірська країна, гориста місцевість). А вже у далекому минулому річка так і називалась – Горина. В Галицько-Волинському літописі під 1150 роком зазначено, що Ізяслав Мстиславович «...перейшов Горину і став тут табором». Можливо, назвою річки послужив нині уже втрачений у мові давній прикметник «горень» (гірський). Ці гіпотези підтверджують тим, що верхньогоринський природний район має напівгірський характер. Тут, очевидно, і виникла перша назва річки, поступово поширившись до гірля.

Відомо, що про виникнення річок (у народі їх називають «жилами землі») існує багато легенд. Є таї легенди і про нашу Горинь. Ось одна з них, записана у селі Великій Цепцевичі наприкінці XIX століття: «Був колись чоловік-велетень, він горав (орав) і вода йшла за його плугом, робилося це за Божою волею. А птах-ворон летів попереду чоловіка і кричав йому, куди йти». Стож назва річки, може, пішла від слова «орати» (орати)? Неподалік від витоків Горині є села Мала і Велика Горинь; там же, на Крем'яччині, в неї впадає притока Горинька, яка деякі дослідники в XIX столітті вважали за початок Горині. Між старими руслами нижньої Горині та її притоки Гориньки знаходиться Дубровицького району здалеку помітна гора Горинька – цікавий археологічний об'єкт, де знайдено фрагменти найдавнішої неолітичної кераміки. Є озера Гориньць та Гориничі на білоруському Поллісі неподалік річки Пліва. Є маленька річка Гориня в Придністров'ї. І навіть у Приамур'ї на Далекому Сході досить-таки велика річка має назву Горинь (Гориня).

Нинішнє іменна річка – Горинь – у письмових джерелах вперше з'являється в 1450 року. В одній з українських грамот XV століття є такий запис: «...уричица синової моему Великому князю...».

Тієї залишилися в піснях, на берегах якої відбувалися важливі історичні події, жили співчу люди. І ще одне: пісня починалася з поетичного найменування річки... Пошастали і нашої Горині.

Одна з найдавніших пісень, у якій вона згадується, – це щедрівка, записана відомим українським фольклористом М. І. Коробкою на Поліссі. Він опублікував її разом з іншими піснями в журналі «Живая старина» за 1902 рік. Слід відзначити, що це лише один з варіантів щедрівки, відомої в багатьох інших місцях України. Ось вона:

*Ой слави жених по мсту ходив,
По мсту ходив, з конем говорив,
«Ой коню, коню, запродам тебе,
Запродам тебе за очку меду,
За бочку меду, за другу вина...»*

поя перебувати на північно-західному Подолі, на берегах верхньої Горині, чи й у нас на Рівненщині.

Так, чисті хвилі річки, її мальовничі береги здавна торкали ліричні струни у людській душі. Горинь вперше в художній літературі оспівав у своїй латиномовній поемі «Про Острозьку війну» польсько-український поет Симон Пекалід, який жив і працював при дворі князя Костянтина-Василя Острозького в старовинному Острозі:

*Тут річка Горинь лузі чарівним німфам
зродиле щедро.
І широкопліт лани, що обабч води
простягались...
Солопо тут шуміють Горині води
чарівним відлунням,
Ріба виплискує, наче кришталі, у дзер-*

Ти тут починаєшся, Горинь,
І в душу впадаєш мою.

Це справді джерелятий край! Саме тут, у долині височини, народжуються південні притоки «голинського Нілу» – Прип'яті: Стор, Случ і наша Горинь. У місцевих жителів зберігає переказ, нібито під Волицею – ціле підземне море: мовляв, тільки колони потлибіше – і бурхливі потоки затоплять усю долину, все село... Тому і користувалися люди тільки однією «студучкою» – горинською.

Як свідчать археологи, в цій місцевості уже в стародавні часи розташувалась ціле «сузір'я» поселень, які з плином часу трохи міняли свою географічну прив'язку, проте не віддаляли від струмків і джерел – своєї життєдайної природної основи. Тут виявлено поселення епохи бронзи і раннього заліза, знайдено знаряддя з кременю. В X–XIII століттях на лівому і правому берегах Горині неподалік від її витоків, зокрема біля сіл Волиця, Горинька Мала, Горинька Велика, Ізясне, на берегах струмка Безодня, що впадає в Горинь, було аж сім поселень. І всі ці археологи розкопали під час розкопок

рідяться в різних історичних документах.

Усім, хто з дитинства полюбив ласкаві хвилі квітчатої береги Горині, у її найменуванні відчувається щось рідне, вічно вобливе. А ось для «чужосторонніх» слово «Горинь» має, виявляється, прискриває якесь правдиве слов'янське гіркоти, тихий відсіт чогось трагічного. В «Повісті попомісцевості веселі, радісні, є похмури, тривожні й недобрі місця. Є благопатні долини і овияні смутком гори. І назви є веселі, як-от Ворюжля й Десна, і тихі, мрійні, як Сейм або Дон. І є зловісні, трагічні звучання назв, як Горинь-ріка на Волині. Кожна місцевість має свою душу».

Горинь – горе... Горинь – горить... І навіть: Змій-Горинич! Але душа надгоринської місцевості зберігає у віковичному горі та волні свою добрість. Тож Горинь для нас водночас і радість, і пісня.

Багато рік і річок оспівані в народних піснях, що споконвіку дзвенять, як джерельні струмки, не тільки на їх берегах, а й далеко від них. Звісно, не всякій річці судилося пісенна доля. Мабуть, найменша тільки

*Як ми втекали – нас назганяли,
Нас назганяли турки – татаря.
Ой, а я скочив – Горинь перескочив,
Горинь перескочив, осіла не вмочив...»*

Без сумніву, це один з поетичних шедеврів давньої української літератури.

Не так давно, у 70-х роках, у селі Воскодавці Гошанського району на Рівненщині записано веснянку «Ой, за Горинню», ліричну пісню «Ой, виїду я, виїду», в яких поручилося безпосередньо пов'язані зі «своєю річкою». У пісні «Ой, виїду я, виїду» є такі слова:

*Ой, мій милий їде
Горинню-водию,
Горинню-водию,
З милою другою.*

На початку нашого століття журнал «Київська старина» опублікував вірш «Там, де Горинь розіслася». Автор публікації висуває гіпотезу, що цей твір належить перу Степана Руданського, адже поет бував у багатьох місцях Подільської губернії, записуючи народні пісні, приказки, легенди, і міг побувати у верхній Горині.

А невдовзі після публікації надійшов відгук від колишнього випускника Ніжинського ліцею А. Маркевича, який повідомляв, що він добре знає цей вірш як пісню. Вона була дуже популярною і часто виконувалася. В ній співалось:

*Там, де Горинь розіслася,
Там я був щасливий,
Там край гарний, там край милий,
Там перший раз кохався,
Там дітнуху я побачив,
Навік волю втрапив...*

Подаччи текст пісні, А. Маркевич на підставі аналізу поетичного стилю висловив сумнів у тому, що вона могла належати Степану Руданському.

Нині відомо, що слова і мелодія пісні «Там, де Горинь розіслася» належать українському поету та композитору середини XIX століття Діонісію Бонковському. Він не мав музичної освіти, його мелодія записувалася прихильниками народного таланту. Про життя Бонковського нам відомо дуже мало. Знаємо те, що він деякий час жив на Подолі, зокрема в Кам'янець-Подільському. А пісня свідчить про те, що йому дове-

у XIX столітті берегам Горині присвятили чудові рядки поетам Адам Краснянський у поемі «Прощання з Волинню» (1858) Юзеф Крашевський у своїй краєзнавчій праці «Спогади з Волині, Полісся і Литви» (1841). У XX столітті з-над берегів Горині вийшло чимало українських поетів – Антін Павлюк, Олександр Стефанович, Оксана Лягушинська, Авенір Коломійчук, Юрій Житко; образ рідної Горинь-ріки супроводжував їх усе життя. І гірко було їм дивитися, як вона через людську недбалість і екологічну безкультурність міліє, втрачає красу свого прибережжя, чистоту і принадність своїх плес. Авенір Коломійчук, чия дитинство та юнацькі роки промайнули у селі Гориньці і Беринці над Горинню, у вірші «О краю мій», надрукованому на сторінках часопису «Волинь» 1942 року, так висловлював свій біль:

*О краю мій, убоже Погориння,
Поля моїх дітів, сіножаті, піски,
На вирубах струмчаві пенки –
Колішних диких тварин коняче подвійня!
О краю мій, з Горинню по коліна,
О що, мій в'язі і клеветні лелекі!
О спутаний жалом ти в'язок і поперек,
На ребрах піль твоїх жар випливає «руч-
на».*

У наш час Горинь, незважаючи на екологічні негаразди і спотворення бездумним господарюванням, стала образом-символом рідного краю в поезії Степана Бабія, Петра Велесика, Віктора Романюка, Василя Басараби, життєві шляхи яких теж починалися на надгоринських берегах. Степан Бабій вірить:

*Через життя течеш... Так – цілу вічність,
Все втечеш і не перетечеши.
Все переїде... на порох, в погубиціність,
Якщо б зорить – ти ж тишишися іщай!
Не візьме мул і не затупить стоки,
І атом-гірм не випалить очей –
Ти тільки зблинеш зрізно в світ жорстокий,
Але жива і далі потечеши.*

Тож бережимо Горинь як пам'ятку природи, історії і народної творчості. Несе вона свої води у Прип'ять, а та вже – у Дніпро. Всі ми, волиняни і поліщуки, – дитряни.

Григорій Дем'янух.

